Våra Caenoscelis-arter med särskild hänsyn till grandis C. G. Thoms. (Col. Cryptophagidae).

Von

THURE PALM.

Tydningen av arterna inom släktet *Caenoscelis* synes ha vållat rätt stora svårigheter, och åtskilliga härvid begångna misstag förekomma i den entomologiska litteraturen. Sålunda upptaga t. ex. Winkler (1924—32) och Horion (1935) med orätt *subdeplanata* Bris. som synonym till *ferruginea* Sahlb. Även Grill (1896) har förfarit på samma sätt i sin katalog, och han ifrågasätter dessutom om ej *grandis* Thoms. och *Brisouti* Seidl. äro identiska.

I Sverige infördes *subdeplanata* som självständig art av Frisendahl (1917), och Jansson (1925, 1936) har klart framhållit, att det med hänsyn till de av Ganglbauer (1899) och Reitter (1911) påvisade kännetecknen för *subdeplanata* och *ferruginea* ej finnes någon som helst anledning att sammanföra dessa båda till en art. I den nya nordiska skalbaggskatalogen (1939) upptagas för vårt land tre *Caenoscelis*-arter: *ferruginea* Sahlb., *subdeplanata* Bris. och *grandis* Thoms.

Av särskilt intresse är i detta sammanhang Palméns (1941) nyligen publicerade utredning rörande de finska arterna av släktet. Palmén fastställer, att i Finland två arter finnas, *ferruginea* Sahlb. och *subdeplanata* Bris., vilka kunna hållas i sär ej blott på grund av yttre olikheter utan även genom en mycket lätt iakttagbar skillnad i byggnaden hos de hanliga genitalorganen. *Brisouti* Seidl. anser han i likhet med Ganglbauer (l. c.) och Reitter (l. c.) vara synonym till *ferruginea*.

Resultaten av Palméns genitalundersökningar ha även för den svenska faunan bragt slutlig klarhet beträffande arterna *ferruginea* och *subdeplanata*. Men hur förhåller det sig då med den tredje hos oss nämnda arten, *grandis* Thoms., vilken hittills endast blivit funnen i Sverige? Kan den upprätthållas som självständig art efter de moderna prövningsmetoderna eller är den möjligen blott en extrem form utav någon av de båda övriga? För att söka få svar på den frågan genitalundersökte jag till att börja med samtliga i min samling befintliga svenska ♂♂-ex. av släktet *Caenoscelis*. Härvid konstaterades, att materialet innehöll tre goda arter, dels de båda i Finland förekommande

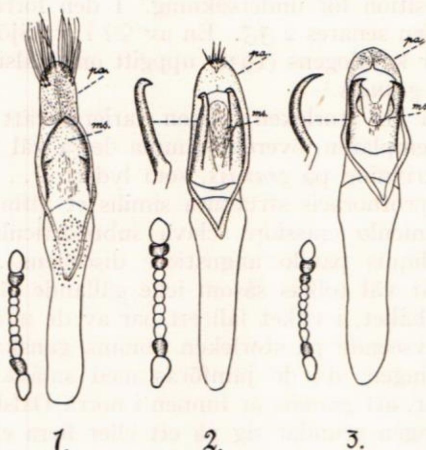
arterna, *ferruginea* och *subdeplanata*, dels en tredje från dessa genom betydande olikheter i kopulationsorganets byggnad väl skild art. Till det yttre liknade arten mest *ferruginea*, från vilken den dock rätt tydligt avvek genom större kroppsstorlek, bredare och framåt något avsmalnande halssköld samt genom grövre antennsträng och kraftigare, nästan treledad klubba. Samma art kunde jag sedermera urskilja även i material, som d:r O. Sjöberg, Loos, och lektor E. Wirén, Lundsberg, ställde till disposition för undersökning. I den förres samling funnos 1 ♂ 2 ♀♀ och i den senares 2 ♂♂. En av ♀♀ i d:r Sjöbergs samling ligger till grund för katalogens (1939) uppgift om Hälsingland som fyndlandskap för *C. grandis*.[1]

Utom i fråga om storleken, vilken varierar rätt betydligt hos de 6 undersökta exemplaren, överensstämma dessa väl med C. G. Thomsons (1892) beskrivning på *grandis*, som lyder: ». . . . . . *C. ferrugineae* statura, colore, prothoracis structura similis et affinis, sed duplo major, antennis funiculo crassiore, clava subtriarticulata, articulo ejus primo quam reliquis paullo angustiore discedens. . . . . .» Uttrycket »duplo major» får väl tolkas såsom icke gällande längden utan volymen eller ytinnehållet, i vilket fall ett par av de undersökta exemplaren även med avseende på storleken komma ganska nära den thomsonska beskrivningen, då de jämföras med småväxta *ferruginea*-ex. Thomson omtalar, att *grandis* är funnen i norra Dalsland, men nämner ej om beskrivningen grundar sig på ett eller flera exemplar, ej heller om han tagit arten själv eller sett den i någon privat samling. Alla efterforskningar av typen ha tyvärr givit negativt resultat. I Lund saknas den, likaså i den thomsonska samlingen i Berlin, och det torde väl därför vara små utsikter att den någonsin skall komma till rätta och bli undersökt. Under sådana omständigheter har man endast att hålla sig till beskrivningen, vilken dock är så pass karakteristisk, att det knappast kan råda något tvivel om att de av mig undersökta exemplaren höra till den art, Thomson kallat *grandis*. Har han vid beskrivningen endast haft tillgång till ett enda exemplar, är det ju ej omöjligt att detta varit en mycket stor individ av arten och därigenom föranlett det eljest svårförståeliga uttrycket »duplo major».

C. grandis synes variera i storlek betydligt mera än de båda övriga arterna. Utförda längdmätningar av de nyssnämnda exemplaren gåvo följande resultat: 1,87—2,30 mm (1,87; 1,89; 1,94; 2,14; 2,26; 2,30; medeltal 2,07 mm). Motsvarande tal för 15 ex. av vardera *ferruginea* och *subdeplanata* voro: 1,74—1,87 mm (medeltal 1,81 mm) resp. 2,00 —2,26 mm (medeltal 2,13 mm).

[1] Av de båda övriga uppgifterna i katalogen hänför sig »D» (=Dalsland) till Thomsons beskrivning, enligt vilken typen är tagen i n. Dalsland. Beträffande »h« (=Stockholm) kan Redaktör Jansson ej nu erinra sig hur denna uppgift inkommit i katalogen. Den torde ej tidigare vara publicerad. Möjligen kan han ha sett beläggex. i någon av de många före katalogens utgivning granskade samlingarna. Arten saknas emellertid i Riksmusei samlingar.

Genom den framåt i regel något avsmalnande halsskölden och särskilt genom dennas större bredd avviker *grandis* från *ferruginea* och *subdeplanata*. Förhållandet mellan thoraxbredd och -längd utgjorde för *grandis*-ex.: 1,40—1,59 (1,40; 1,42; 1,45; 1,45; 1,50; 1,59; medeltal 1,47), för 15 *ferruginea*-ex. 1,29—1,35) medeltal 1,31) och för 15 *subdeplanata*-ex. 1,30—1,38 (medeltal 1,34). I fråga om halssköldens sidokantning och punktur överensstämmer *grandis* med *ferruginea*.

Antennerna och hanens kopulationsorgan hos 1. *Caenoscelis subdeplanata* Bris., 2. *C. grandis* C. G. Thoms. och 3. *C. ferruginea* Sahlb. (pa = i spetsen hopväxta paramerer; ms = penis' spetsdel).

På antennbildningen kunna alla tre arterna jämförelsevis lätt skiljas från varandra (fig. 1—3). *Grandis* har grövre antenner än de båda övriga arterna, och klubban är kraftigare, nästan treledad, med 10:e leden mycket bredare än lång. Hos *ferruginea* och kanske ännu mera hos *subdeplanata* får antennklubban på grund av 9:e ledens litenhet väl närmast betraktas som tvåledad. Hos *grandis* och *ferruginea* är 2:a antennleden symmetriskt byggd, ungefär så lång som bred eller hos den senare arten stundom något längre än bred; hos *subdeplanata* är samma led tydligt asymmetrisk med en ensidig utvidgning i spetsen.

Arterna utmärkas var och en väl genom de hanliga kopulationsorganen, vilka visserligen äro byggda efter samma grundtyp men som i enskildheterna visa högst betydande olikheter (fig. 1—3). De i spetsen hopväxta paramererna äro hos *subdeplanata* försedda med ett stort antal långa borsthår, hos *grandis* äro dessa hår färre och knappast mera än tredjedelen så långa, och hos *ferruginea* saknas de alldeles. Hos *subdeplanata* är penisspetsen odelad, hos de båda övriga djupt kluven på sätt av figurerna framgå.

Caenoscelis-arterna synas alla vara sällsynta — mycket sällsynta hos oss, och om deras levnadssätt vet man ännu ganska litet. Sannolikt skilja de sig i fråga om detta dock ej nämnvärt från vissa arter av sl. *Lathridius, Enicmus* och *Cryptophagus*, särskilt dem som på ett eller annat sätt äro beroende av svampigt eller mögligt virke. Oftast ha *Caenoscelis*-arterna fångats vid kvällshåvning eller flygande varma sommaraftnar på skogshyggen, vid vedupplag o. d. *Ferruginea*, som i vårt land är den minst sällsynta arten, har anträffats under alla tider av sommarhalvåret och övervintrar som imago.

Av *ferruginea* ha vid granskningen 42 ex. (därav 12 genitalundersökta ♂♂) förelegat från lokaler i Sk., Öl., Vg., Ög., Upl., Dlr., Vrml., Gstr., Hgl., Jmt. och Lpl. (Lule lpm.). Utom vid kvällshåvning har jag upprepade gånger funnit arten under multnande löv vid foten av ekar och aspar, en gång under svampig aspbark samt en annan under barken av en ipidangripen tall, där dock även svampbildningar förefunnos. D:r Sjöberg har tagit *ferruginea* bland vedavfall, på husväggar, vid håvning, även flygande, samt en gång bland granbarr.

Av *subdeplanata* granskades 18 ex. (därav 6 genitalundersökta ♂♂), nämligen från Sml. Överum 1 ex. 16/9, Gotska Sandön 1 ex., Ög. Opphem 3 ex. 25/6, Vrml. Lundsberg 12 ex. 4/5—16/6 och Hgl. Loos 1 ex. 22/9. Om Lundsbergs-ex. har lektor E. Wirén meddelat, att 2 ex. sållats ur svampigt trä- och barkavfall av björk, medan de övriga åtkommits vid kvällsflygning.

Om de 6 *grandis*-ex. (varav 4 genitalundersökta ♂♂) föreligga följande fynduppgifter: Hgl. Loos (Sjöberg) 19/5 25 1 ♀, 25/6 26 1 ♂, 24/9 29 1 ♀ på undersidan av gammal takspån, som utlagts i gräset invid ett uthus samt på väggen av detta; Jmt. Frostvikens sn., Jormlien (förf.) 1 ♂ 28/6 32 vid sållning av mögliga och något fuktiga hörester i bottnen av en ängslada; Lpl. Gellivare sn., Pålkem (Wirén) 2 ♂♂ 24/6, 3/7 41 vid sållning av ved- och barksplitter, mossa och blad vid stubbarna av halvvuxna björkar och sälgar, som röjts bort under senvintern.

För lån av undersökningsmaterial m. m. ber jag hjärtligt få tacka redaktör A. Jansson, professor N. A. Kemner, läroverksadjunkt E. Klefbeck, professor H. Kuntzen, Berlin, fil. lic. H. Lohmander, professor O. Lundblad, provinsialläkare O. Sjöberg och lektor E. Wirén.

*

Die drei schwedischen *Caenoscelis*-Arten sind durch folgende Merkmale gut charakterisiert:

1. Zweites Fühlerglied asymmetrisch infolge einseitiger, distaler Erweiterung seines Aussenrandes. Seitenrandleiste des Halsschildes breiter, scharf abgesetzt; die feine kielförmige Linie nähert sich vorne wenig dem Seitenrand und läuft am Vorderrand dicht neben den Winkeln frei aus, ohne

sich mit dem Seitenrand zu verbinden. Halsschild etwa dreimal so grob punktiert als die Flügeldecken. 2,0—2,3 mm. — ♂ Aedeagus Abb. 1.
subdeplanata Bris. (*ferruginea* Strm., Seidl.)

—. Zweites Fühlerglied normal, nicht einseitig erweitert. Seitenrandleiste des Halsschildes schmäler, schwächer ausgeprägt; die äusserst feine kielförmige Linie mündet im vorderen Viertel in die äussere Randlinie und mit ihr in die Vorderwinkel. Halsschild in der Regel kaum zweimal so grob punktiert als die Flügeldecken 2

2. Grösser. Halsschild um die Hälfte breiter als lang, nach vorne meistens deutlich stärker als zur Basis verengt. Fühler dicker, mit fast dreigliedriger Keule, das 9. Glied viel breiter als das 8., das 10. Glied stark quer. 1,9—2,3 mm. — ♂ Aedeagus Abb. 2.
grandis C. G. Thoms.[1]

—. Kleiner. Halsschild nur um ein Drittel breiter als lang, nach vorne nicht stärker als zur Basis verengt. Fühler feiner, das 10. Glied schwächer quer, das 9. wenig breiter als das 8. und viel schmäler als das 10., die Fühlerkeule daher fast nur zweigliedrig. 1,7—1,9 mm. — ♂ Aedeagus Abb. 3.
ferruginea Sahlb. (*Brisouti* Seidl.)

Citerad litteratur.

FRISENDAHL, A., 1917, Nya svenska Coleoptera. Ent. Tidskr.

GANGLBAUER, L., 1899, Die Käfer von Mitteleuropa. III. Wien.

GRILL, C., 1896, Catalogus Coleopterorum Scandinaviae, Daniae et Fenniae. Holmia.

HELLÉN, W. m. fl., 1939, Catalogus Coleopterorum Daniae et Fennoscandiae. Helsingforsiae.

HORION, A., 1935, Nachtrag zu Fauna Germanica. Krefeld.

JANSSON, A., 1925, Die Insekten-, Myriopoden- und Isopodenfauna der Gotska Sandön. Örebro.

——, 1936, Bemerkungen eines schwedischen Koleopterologen zu dem Buche Horions »Nachtrag zu Reitter, Fauna Germanica». Entom. Blätter.

PALMÉN, E., 1941, Ist *Caenoscelis subdeplanata* Bris. eine selbständige Art? Ann. Entom. Fenn.

REITTER, E., 1911, Fauna Germanica. III. Stuttgart.

THOMSON, C. G., 1892, Opuscula Entomologica XVI. Lundae.

WINKLER, A., 1924—32, Catalogus Coleopterorum regionis palaearcticae. Wien.

---

[1] *C. Fleischeri* Reitt. scheint mit *grandis* sehr nahe verwandt zu sein, weicht aber nach den Beschreibungen von dieser Art durch die *ferruginea*-ähnliche Fühlerbildung ab. — Von 3 mitteleuropäischen, als *Fleischeri* bezettelten ♂♂ (davon 1 Ex. aus Biharer Comitat, Ungarn, leg. Dr. Fleischer und 2 Ex. aus der Coll. Ullrich wahrscheinlich aus der Wiener Gegend), die mir Herr Dr. Karl Holdhaus aus dem Naturhistorischen Museum in Wien zwecks Genitaluntersuchung freundlichst sandte, waren 2 Ex. deutliche *grandis* und 1 Ex. (coll. Ullrich) *ferruginea*. Da ich indessen den Typus von *Fleischeri* nicht gesehen habe, ist es also bisher noch nicht sicher festgestellt, ob *grandis* (1892) und *Fleischeri* (1889) identisch sind. Wenn es sich nur um eine und dieselbe Art handeln sollte, muss diese also *Fleischeri* heissen.